

BİZANS İKONALARINDAN GÜNÜMÜZE SANATTA MERYEM VE ÇOCUK MOTİFİ¹

Vildan IŞIK ŞEN²

ÖZ

Bu çalışmada, Bizans ikonalarından günümüze Meryem ve Çocuk motifinin sanat tarihsel süreç içindeki evriminin örnekleri ile birlikte araştırılması amaçlanmıştır. Kaynaklarını eski uygarlıklardan alan Bizans ikonalarının günümüze kadar yüzlerce yıldır süren etkilerini, Hristiyanlığın yayıldığı tüm coğrafyalarda ve farklı dönemlerin sanatsal ifadelerinde görmek mümkündür. Ağırlıklı olarak resim sanatından örneklerin yer aldığı bu çalışmada, konuya ilişkin örnekler, yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden araştırılarak incelenmiştir. Bu araştırma göstermiştir ki çok uzun yıllar tekrar eden bu ana motif, geçmişteki kadar olmasa da sanatsal alanda halen varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meryem ve Çocuk, Bizans ikonaları, Rönesans Sanatı, Modern Sanat, Postmodern Sanat

Işık Şen, Vildan. "Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi". *idil* 6.32 (2017): 1359-1383.

Işık Şen, V. (2017). Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi. *idil*, 6 (32), s.1359-1383.

¹ Bu makale, 20-23 Nisan tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi - İnsan ve Toplum Bilimleri- IBAD-2017 (2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences IBAD-2017) isimli kongrede Vildan IŞIK ŞEN tarafından sunulan Bizans İkonalarından Postmodern Sanata 'Bakire Meryem ve Çocuk' Teması (From The Byzantine Icons To The Postmodern Art The Theme of 'The Virgin Mary and Child') başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Temel Sanat Bilimleri Bölümü
vildansen(at)duzce.edu.tr

FROM THE BYZANTINE ICONS TO TODAY

THE MADONNA AND CHILD MOTIF IN ART

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the motifs of the Mary and Child from the Byzantine icons to present day with the examples of the evolution in the art historical process. It is possible to see the influence of the Byzantine icons, whose sources are based on the ancient civilizations, for many hundreds of years, in all the geographies spread by Christianity and artistic expressions of different periods. In this study, which mainly includes examples of painting arts, examples related to the subject were investigated through written and visual sources. This research has shown that this main motif, which has been repeating for many years, still exists, although not as much as it was before.

Keywords: Mary and Child, Byzantine icons, Renaissance Art, Modern Art, Postmodern Art

Giriş

İkona, Antik Yunancadaki benzetmek, andırmak anlamına gelen εἰκο (eiko) fiilinden gelmekte (Chatzidakis 2004) ve dinî bir sanat eserini ifade etmektedir. Eski ve Yeni Ahit'te yer alan pek çok öyküsel sahneyi içeren ikonalar, özellikle İsa, Meryem, azizler, melekler veya peygamberler gibi kutsal varlıkları ya da haç gibi kutsal nesneleri temsil eden görüntülerdir (Brooks 2001). Asıl surete yani ilk modele benzerliğinden ötürü de ikonalara özel bir önem ve kutsallık atfedilmektedir (Chatzidakis 2004). Yapımında ahşap panoların yanı sıra mermer, fildişi, seramik, değerli taş, kıymetli metal, emaye, tekstil, fresk veya mozaik gibi farklı malzeme ve teknikler kullanılan ikonalar, çok küçük boyutlardan anıtsal boyutlara kadar çeşitli boyutlarda olabilmektedir. Triptik olarak her iki yana açılıp kapanabilen taşınabilir paneller şeklinde ya da kilise iç mekânlarını süsleyen fresk veya mozaik gibi daha kalıcı ve taşınmaz bir karaktere sahip olabilmektedir. Ayrıca koruyucu etkiye sahip olduğu düşünüldüğü için ikonalar, kimi zaman bir direk veya çerçeve üzerine monte edilerek savaşımlarda da taşınmıştır (Brooks 2001).

I. Konstantin tarafından 324 yılında kurulan Bizans'ın başkenti Konstantinopolis, Hristiyanlığın ve sanatın gelişmesine yön veren önemli bir ruhanî merkez olmuştur. Şehirde, saraya yakın kimseler ve üst kademelerdeki din adamlarından oluşan çevre, özellikle resim sanatında yeni bir dil oluşmasında önemli rol oynamıştır. Şehrin kiliselerinde, saray atölyelerinde veya büyük manastırlarında üretilen ikonalar, çevre bölgelerde ve komşu ülkelerde de ressamların tercih ettikleri bir model olmuştur. Konstantinopolis'teki ikona atölyeleri diğer ülkelerden gelen siparişleri karşılamak için çalışmış hatta bazen ressamlar çalışmalarını yapmak için imparatorluğun dışına gönderilmiştir (Chatzidakis 2004).

Hristiyanlığın yayılmasını takip eden süreçte Doğu Ortodoks Kilisesi, ikona türündeki resimlerin yapım kurallarını ayrıntılı olarak açıklayan ikonalar teorisini geliştirmiş ve ressamlar da kutsal varlıkların, olayların ya da nesnelerin oluşturulması için ikonografik kalıplar ve özel kurallar belirlemiştir. Bu sayede tasvir edilen kutsal figürler tanınabilmektedir. Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Rus, Yunan, Sırp vb. ikonaları da tıpkı Bizans ikonaları gibi tasvir edilen kişi veya sahne hakkında bilgi vermek üzere tasarlanmış simge ve sembollerle doludur. Bunlar, saç stili, vücudun konumu, figürün giyimi ve arka plan bilgileri dâhil olmak üzere belirli bir kişinin nasıl tasvir edilmesi gerektiği konusunda öngörülen bir yöntemi izleyerek kalıplaşmıştır (Brooks 2001). İkonalarda rengin de önemli bir rolü vardır. Altın cennetin ışıltısını, kırmızı kutsal yaşamı, mavi insan hayatını temsil etmektedir. Tanrı'nın yaratılmamış özünü temsil eden beyaz ise yalnızca İsa'nın diriliş ve dönüşüm sahneleri için kullanılmıştır (Delimont).

Gerek Doğu gerekse Batı sanatını derinden etkileyen Bizans ikonalarında çeşitli ikona kategorileri vardır. Örneğin insan eli ile yapılan ve insan eliyle yapılmamış olarak ikonaları iki gruba ayırmamız mümkündür. Örneğin Acheiropoieta, insan eliyle yapılmamış, ilahi kaynaklı ikonaları ifade etmede kullanılan bir terimdir. Sekizinci yüzyıl başlarında, Erken Bizans döneminde ortaya çıkan bu ikona kategorisi, “mucizevî olarak yaratılan imajları” ifade etmektedir ve Bizans tarihinde çok özel bir saygınlık kazanmıştır. En ünlü acheiropoieta’dan biri İsa Mesih’in yüzünün izinin bulunduğu beyaz bir bez olan Hagion Mandilion yani Kutsal Mendil’dir. Diğerisi ise Kutsal Mendil’den İsa’nın yüz hatlarının izini taşıyan, seramik karo Keramion’dur. Elle yapılmadığına inanılan bu tür tasvirler daha sonraki dönemlerde ikona kırıcılar karşı savunmada en önemli kanıtı teşkil etmiştir (Brooks 2001). İnsan eli ile yapılmış ikona kategorisinde ise İsa’nın çarmıha gerilme sahnesi Crucifix, çarmıhtan indirilen İsa’yı kucağında tutan Meryem sahnesi Pieta ve Meryem’in ölüm sahnesi Koimesis vb. gibi çok sayıda alt başlık yer almaktadır. Bu başlıklardan en önemlilerinden biri ise Bakire Meryem ve Çocuk sahnesidir. Yunan terminolojisinde Theotokos yani Tanrı Annesi olarak bilinen Meryem, Konstantinopolis’in koruyucusu olarak Bizans maneviyatının en önemli dinî figürlerinden biridir. Acı çeken insanlık ile İsa arasındaki arabulucu olarak merkezi önemdeki Meryem figürünün, bebek/çocuk İsa ile birlikte gösterildiği sahneler ise Meryem ve Çocuk adıyla bilinmektedir. Bu sahneler Tablo 1’deki gibi ifadelerle de karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1 Meryem ve Çocuk sahnesine ilişkin karşımıza çıkabilecek diğer ifadeler

Theotokos	Tanrı Anası
Blachernitissa	Blakhernai Meryemi
Hodegetria	Yol Gösterici (Meryem)
Eleousa	Şefkatli (Meryem)
Galaktotrophousa	Emziren / Süt Veren (Meryem)
Mary and Child	Meryem ve Çocuk
Mary with Child	Çocuklu Meryem
Madonna and Child	Madonna ve Çocuk
Virgin and Child	Bakire ve Çocuk
Mother and Child	Anne ve Çocuk
Virgin Mary and The Child Jesus	Bakire Meryem ve Çocuk İsa
Mary and the Christ Child	Meryem ve Mesih Çocuk
Mother Mary with Child Jesus	Çocuk İsa ile Meryem Ana
Mother Mary with Baby Jesus	Bebek İsa ile Meryem Ana
Madonna with the Christ Child	Mesih Çocuk ile Madonna

Kaynaklarını eski uygarlıklardan alan Hristiyan ikonalarının günümüze kadar yüzlerce yıldır süren etkilerini, farklı dönemlerin sanatsal ifadelerinde görmek mümkündür. Bu çalışmada, Bizans döneminden günümüze kadar geçen süreçte sanatta Meryem ve Çocuk motifine ilişkin örnekler, yazılı ve görsel kaynaklar ile

yurtiçi ve yurtdışında bulunan çeşitli kilise ve müzelerdeki örnekler üzerinden araştırılarak incelenmiştir. Ağırlıklı olarak resim sanatına ilişkin örneklerin yer aldığı bu çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bizans İkonalarında Meryem ve Çocuk Sahneleri başlığı altındaki ilk kısımda bu dönemde geliştirilen ikonalar ve ikona kategorileri üzerinde durulmuştur. Sanatta Tekrarlayan Bir Motif Olarak Meryem ve Çocuk Sahneleri başlığı altındaki ikinci kısımda ise bu motifin Rönesans'tan günümüze sanatsal örnekleri yer almaktadır.

I. Bizans İkonalarında Meryem ve Çocuk Sahneleri

Kişisel ya da kamusal bir inanç objesi olarak hem Doğu hem de Batı sanatını yüzlerce yıl etkilemiş olan dördüncü ve onbeşinci yüzyıllar arasındaki Bizans sanatının ilk ikonaları, Eski ve Yeni Ahit'teki önemli ve saygı gösterilen kişilerin anılması veya temsil edilmesi amacıyla resmedilmiştir. Orta ve Geç Bizans dönemlerinde, bir yandan daha eski yüzyıllardan kalma ikona türlerinin kopyalanmasına devam edilirken diğer yandan yeni ikona kompozisyonları geliştirilmiştir. Meryem ve Çocuk ikonasında görülen yeni form ise minyatür mozaik veya mikromozaiik olarak tanımlanan ikonlardır. Bunlar, on dördüncü yüzyılda Bizans sanatçıları tarafından yeni bir sanat formu olarak geliştirilen, son derece küçük taşlarla resim tarzında üretilen mozaiklerdir. Mikromozaiik ikonalar, temelde özel inançlarda kullanılmak üzere yapılmıştır ve pahalı olmasından ötürü bu teknik nadiren taşınabilir ikonalar için kullanılmıştır. İkonalara değerli metal kaplamalar veya heykeller eklenmesi ise Orta ve Geç Bizans dönemlerinde giderek daha popüler hale gelmiştir (Brooks 2001).

Bizans ikonalarındaki Meryem ve Çocuk motifini; Blakhernai Meryemi, Yol Gösteren Meryem, Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk, Şefkatli Meryem ve Emziren Meryem olarak beş ana başlık altında kategorize etmek mümkündür. Bu sahneler için kullanılan diğer yaygın ifadeler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 Meryem ve Çocuk motifine ilişkin ikonalarındaki beş ana kategori ve karşımıza çıkabilecek diğer ifadeler

BLAKHERNAI MERYEMİ	YOL GÖSTEREN MERYEM	TAHTTA OTURAN MERYEM VE ÇOCUK	ŞEFKATLİ MERYEM	EMZİREN MERYEM
Blachernitissa	Hodegetria	Tahtta Oturan Hodegetria	Eleousa	Galaktotrophousa
Virgin Blachernitissa	Virgin Hodegetria	Madonna Enthroned	Virgin Eleousa	Nursing Madonna
Virgin of the Sign	Theotokos	Madonna in	Virgin Mary	Madonna Lactans

	Holding the Child Jesus	Maest	Eleousa	
Our Lady of the Sign	Virgin Mary Holding the Child	Madonna and Child Enthroned	Madonna of Humility	Virgo Lactans
Mother of God the Sign	Wayshower	Virgin and Child in Majesty	Virgin of Tenderness	Theotokos the Milk-Giver
Panagia Platytera	One who Shows the Way	Virgin Enthroned	Virgin of Humility	Mother of God Breast-feeding Christ
Platytera		Enthroned Madonna and Child	Our Lady of Vladimir	Mother of God Milk-Giver
Abalatskaya			Umilenie	Milk-Giver
Theotokos of Blachernae			Theotokos of Vladimir	Holy Milk Giver
Our Lady of Blachernae			Lady of Tender Mercy	Virgin Suckling
Panagia			Vladimir Mother of God	Mary Suckling the Infant Christ
			Virgin of Vladimir	Infant Christ Suckling
			Madonna of Tenderness	Virgin Suckling the Infant Christ

1. Blakhernai Meryemi İkonaları

Bu kategorideki ikonaların monotipi, dördüncü yüzyılda Konstantinapol'de üretilmiştir. Günümüzde İstanbul'da Tekfur Sarayı olarak bilinen, Meryem ve Çocuk ikonalarının yapıldığı Blakhernai Kilisesi'nde yer almasından ötürü bu adı alan ikonalarda, Meryem, iki eli yana açık dua ederken, Çocuk İsa ise Meryem'in göğsünün üstünde bir madalyonun içinde tasvir edilmiştir (Resim 1, 2, 3, 4). İsa'nın mucizevi doğumu ile ilgili olan bu sahnelerdeki madalyondaki Çocuk İsa figürü bir fetus görünümünde değil yetişkin bir insan görünümündedir. Bunun sebebi; İsa'nın hem bir insan hem de ebedî Tanrı olmasını sembolize etmek içindir. Meryem'in yarım ya da tam figür olarak tasvir edildiği bu kategorinin yüzlerce yıl içinde yapılmış sayısız versiyonlarını, Hristiyanlığın yayıldığı çeşitli coğrafyalarda görmemiz mümkündür. Bunlardan biri on yedinci yüzyılda Post Bizans sanatçısı tarafından yapılan Blachernitissa Bakiresi İkonası'dır. İkonada figürlerin isimlerinin Yunanca harflerle yazıldığı kırmızı arka plan, panelin ortaya çıktığı bu bölgede üretilen boyanın karakteristik özelliğidir (Resim 2) (The Ashmolean Museum ; The Metropolitan Museum of Art, New York 2004: 352-353). Bu kategorinin en güzel örneklerinden biri ise Geç Bizans dönemine ait Khora Manastırı'ndaki mozaikler arasında yer alan Meryem ve Çocuk sahnesidir (Resim 4). Günümüzde İstanbul'da Kariye Müzesi

olarak bilinen bu manastırın içinde yer alan bu mozaik, Meryem'in hayatının anlatıldığı on sekiz mozaik panodan biridir (Crandale, 2009).

Resim 1 *Blachernitissa İkonası*, Kompozisyonunda iki baş meleğin -Mikail ve Cebrail- yer aldığı 13. yüzyıl Bizans ikonasında merkezi önemdeki Meryem ve Çocuk figürlerinin arka planında altın kullanılmıştır (The Metropolitan Museum of Art, New York 2004: 352-353).

Resim 2 Post Bizans sanatçısı, *Blachernitissa Bakiresi İkonası (Icon of The Virgin Blachernitiss)*, 17. yüzyıl, Panel üzerine yağlıboya, 16,7 x 13 cm, Oxford Üniversitesi Ashmolean Müzesi, İngiltere (The Ashmolean Museum).

Resim 3 *Mucizenin Bakiresi (Blachernitissa) [The Virgin of the Sign (Blachernitissa)]*, 17. yüzyıl, Ahşap üzerine tempera ve yaldız, Rusya'da Moskova veya Novgorod'da 17. yüzyıl'da yapılan bu ikona, 19 yüzyılda yeniden boyanmıştır (DesRochers, 2011).

Resim 4 *Blachernitissa*, 14.yüzyıl, mozaik. Günümüzde İstanbul'da Kariye Müzesi olarak bilinen Geç Bizans mimarisi ve sanatının örneklerini sunan Khora Manastırı'ndaki altın mozaik ikonadan detay görünüm (Crandale, 2009).

2. Yol Gösteren Meryem İkonaları

On ikinci yüzyılda rehber, önder veya yol gösteren anlamlarına gelen Hodegetria grubu ikona kategorisi ortaya çıkmış ve tüm Bizans dönemi boyunca en yaygın kopyalanan ikona türlerinden biri olmuştur. Ayakta veya otururken tam figür ya da yarım figür olarak tasvir edilen bu ikonaların kompozisyonunda, Meryem, bir eliyle Çocuk İsa'yı tutmakta diğer eliyle de onu işaret etmektedir (Brooks 2001) (Resim 5, 6, 7, 8). Oturan Hodegetria ikonalarının kaynağı, eski Mısır'daki ikonik bir karaktere; Isis'e uzanmaktadır. Çünkü bu dönem, Bakire Meryem'e tapınmanın yaygın olduğu bir dönemdir ve Firavun kültürünün Isis'inin popülerliği de bunu desteklemiştir (Werner 1972). Hodegetria'nın ilk ahşap panel görüntüsü ise Kanonik İncil yazarlarından biri olan evanjelist Aziz Luka'ya atfedilmektedir. Aziz Luka'nın Meryem'e bakarak boyadığına inanılan bu ahşap panel ikonanın orijinali, beşinci yüzyılda Kudüs'ten Konstantinopolis'teki Hodegon Manastırı'na getirilmiş ve burada muhafaza edilmiştir (National Gallery of Art). Bu orijinal ikonayı görmek isteyen Hristiyan hacılar da, bu resmin konulması amacıyla yapıldığı iddia olunan Hodegon Manastırı'na akın etmiş ve manastır, şehrin törensel yaşantısında önemli bir yere sahip olmuştur (Ousterhout 2015: 70). Geç ve Post Bizans dönemlerine ait elyazmalarında ressamalar, Aziz Luka'yı, Bakire Meryem ikonasını çizerken de resmetmiştir.

Bunlardan bilinen ilk örneklerden biri, altıncı yüzyıla ait Sina Manastırı'nda yapılmış ikonadır ve bize Luka'nın çizdiği Meryem ikonası prototipine yakın bir örnek sunmaktadır (Werner 1972). Ayakta Duran Hodegetria Meryemi örneği ise günümüzde İstanbul'da Kariye Müzesi olarak bilinen Khora Manastırı'nda yer almaktadır (Resim 7). Mermer bir çerçeve içinde mozaik bir panodaki bu sahnede, kucağında Çocuk İsa'yı taşıyan Meryem, bir seki üzerinde ayakta durmakta ve Çocuk İsa'ya doğru hafifçe başını eğerek düşünceli bir şekilde bakmaktadır. Bu sahnenin aynısı olan ve Aziz Luka'nın Meryem'e bakarak yaptığına inanılan ikonanın da Khora Manastırı'nda saklandığına ve savaş günlerinde de surlar boyunca gezdirilerek şehri koruduğuna inanılmıştır (Kariye Müzesi). Bu gruba ait bir ikona türü ise Dexiokratousa'dır (Resim 8). Bu, Çocuk İsa'yı sağ eliyle tutan Meryem'in yarım figür olarak betimlendiği ikonaları ifade etmektedir (The Museum of Byzantine Culture Thessaloniki).

Resim 5 *Bakire Hodegetria İkonası (Icon of the Virgin Hodegetria)*, 12. yüzyılın son çeyreği, Ahşap üzerine tempera ve gümüş, Kastorya Bizans Müzesi, Yunanistan (The National Gallery of Art-a).

Resim 6 *Meryem ve Çocuk*, yaklaşık 19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başları, Agios Yannis Kilisesi şapeli, fresko, Alibey Adası (Cunda), Ayvalık, Balıkesir, Türkiye. Günümüzde Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı bünyesinde hizmet vermekte olan şapel, Sevim ve Necdet Kent Kitaplığı adıyla kitaplık olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017)

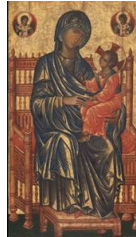
Resim 7 *Hodegetria (Yol Gösterici) Meryemi*, Mozaik, Kariye Müzesi (Khora Müzesi), İstanbul, Türkiye. Bizans dini resim sanatında mozaik ve fresk süsleme teknikleri oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Kariye'de de her iki süsleme tekniğini bir arada görebilmekteyiz. Dış narteks esas olarak İsa'nın, iç narteks ise Meryem'in yaşamını anlatan, mozaik sanatının şaheserlerinden sayılabilecek, ardıl sahnelerle bezenmiştir. Parekklesion bölümünde ise, eski Ahit'ten alınmış dini hikâyeler ile mahşer günü, diriliş, son yargı gibi sahneler, fresk olarak yapılmıştır (Kariye Müzesi).

Resim 8 *Bakire Dexiokratousa (sağ eliyle Mesih'i tutan)* [Virgin Dexiokratousa (holding Christ with her right hand)], 1200'ler civarı, Ahşap üzerine tempera, 52 x 29,5 x 3 cm, Selanik Bizans Kültürü Müzesi, Yunanistan. İkona, muhtemelen Kıbtıs'ta yapılmıştır (The Museum of Byzantine Culture Thessaloniki).

3. Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk İkonaları

Doğu Ortodoks kilisesinin en güçlü ve kalıcı ikona kategorilerinden biri olan bu ikonalar, dokuzuncu yüzyıldan sonra düzenli bir biçimde kilise apsislerinin yarım kubbelerini bezeyen temel konu olmuştur. Kategorideki ikona tasvirlerinde yüksek

arkalıklı ve minderli bir tahtta otururken tasvir edilen Meryem, bir eliyle kucağındaki Çocuk İsa'yı tutmakta (Chatzidakis 2004) diğer eliyle de Hodegetria tipi ikonalarındaki gibi, kurtuluşun kaynağı olarak Çocuk'u işaret etmektedir (The National Gallery of Art) (Resim 10, 11, 12). Bu ikonaların kaynağı da, eski Mısır'ın ikonik karakterlerinden biri olan Isis'e (Resim 9) uzanmaktadır (Werner 1972). Mısır'da Sina Dağı'ndaki Aziz Catherine Manastırı'ndaki *Bakire (Tanrı Anası) ve Çocuk, Aziz Theodore ve George Arasında* ikonası, bu kategorinin örneklerindendir. Tipik Bizans tarzındaki bu ikonada, uzun burunlar ve büyük, yuvarlak gözlerle yüzler son derece stilize edilmiştir. Kucağında Çocuk ile tahtta oturan Meryem'in sol tarafında Aziz Theodore, sağ tarafında Aziz George isimli iki asker azizin tasvir edildiği sahnede, figürlerin başları üzerinde kutsallığı sembolize eden yuvarlak haleler bulunmaktadır (Resim 10). Diğer bir örnek ise on üçüncü yüzyıldan kalan bir ikonadır. Taht ve kırmızı ayakkabıları ile Meryem'in *Cennetin Kraliçesi* olarak sunulduğu sahnenin kompozisyonuna da madalyon içinde baş melekler Mikail ve Cebrail eşlik etmektedir (Resim 11). Mucizeler yarattığına ve tılsımlı olduğuna inanılan bu ikonaların en meşhur örneği ise dokuzuncu yüzyıl sonlarına tarihlendirilebilecek Ayasofya apsisinin yarım kubbesindeki Meryem ve Çocuk mozağıdır (Resim 12) (The National Gallery of Art ; Chatzidakis 2004). Mozaik, Ayasofya'da İkonaklazma döneminden sonra yapılmış, ilk figüratif tasvirli örnek olması açısından önemlidir (Ayasofya Müzesi).

Resim 9 *Kucağında Horus ile Tahtta Oturan İsis Heykeli (Statue of Enthroned Isis with Horus on her Laps)*, M.Ö. 1. binyıl, yükseklik 24 cm, Antik Mısır heykelciği, Ermitaj Devlet Müzesi, St. Petesburg, Rusya (The State Hermitage Museum-a).

Resim 10 *Bakire (Tanrı Anası) ve Çocuk, Aziz Theodore ve George Arasında [Virgin (Theotokos) and Child between Saints Theodore and George]*, 6. yüzyıl sonu veya 7. yüzyıl başları, Ahşap üzerine balmumu, Aziz Catherine Manastırı, Sina Dağı, Mısır (Allen).

Resim 11 *Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk (Enthroned Madonna and Child)*, yaklaşık 1250-1275, Kavak panel üzerine tempera, Boyalı yüzey: 124,8 x 70,8 cm, Tüm çevre: 130,7 x 77,1 cm, muhtemelen Konstantinapol'de yapılmış olan 13. yüzyıl Bizans ikonası, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, ABD. (The National Gallery of Art-b).

Resim 12 *Tanrı Anası Hz. Meryem, (Theotokos)*, Ayasofya apsisinin yarım kubbesindeki *Meryem ve Çocuk* mozağı, 9. yüzyıl sonları, Ayasofya Müzesi, İstanbul, Türkiye (Ayasofya Müzesi).

4. Şefkatli Meryem İkonaları

Antik Yunancada *şefkat*, *sevecenlik*, *merhamet* gösteren anlamlarına gelen *Eleousa* kelimesinden adını alan bu kategorideki sahnelerde Meryem ve Çocuk İsa yanak yanağa samimi bir yakınlaşma içindedir (Resim 13, 14, 15, 16). Bu sahnelerde, Meryem ve Çocuk'un baş ve ellerinin samimi pozları, anne ve çocuk arasındaki sıcak ve duygusal bağı göstermektedir. Kategoriye ait ikonalar, on ikinci yüzyıl başlarında Konstantinopolis'ten Rusya'ya götürülmüş ve yaygınlaşmıştır. Rusya'da *Umilenie* olarak adlandırılan bu ikonalar, çarlık törenleri, patrik seçimleri ve diğer önemli devlet törenleri kutlamaları için kullanılmıştır. *Theotokos of Vladimir* ya da *Our Lady of Vladimir* olarak adlandırılan Eleousa kategorisine ait, yapıldığı bölgeye göre değişen farklı versiyonları bulunmaktadır. Örneğin *Pelagionitissa* versiyonunda Bebek İsa, ani bir hareketle elini annesinin yüzüne koymuştur (Resim 14). *Oyuncu Çocuk* figürünün görüldüğü bu tipin erken örnekleri *Virgin Kardiotissa* olarak bilinmektedir. *Glykophilousa*'da ise anne ve çocuğun öpüşür gibi görünmesini sağlayacak bir betimleme görülmektedir (Resim 15). Meryem'in, Çocuk İsa'nın ileride yaşayacağı sıkıntılardan ve çarmıha gerilmesinden ötürü üzgün bir yüz ifadesi içinde tasvir edildiği ikonaların yanı sıra *Theotokos of Pochayiv* olarak bilinen versiyonlarda Meryem'in yüz ifadesi üzgün değildir. On dokuzuncu yüzyılda Batıda, Eleousa versiyonları *Virgin of Tenderness* gibi çeşitli isimlerle de karşımıza çıkmaktadır (The Metropolitan Museum of Art ; The Byzantine and Christian Museum-a, b ; The State Tretyakov Gallery-a).

Resim 13 Bakire Eleousa'nın Taşınabilir İkonası (Portable Icon with the Virgin Eleousa), 14. yüzyıl başları, Ahşap panel üzerine altın, çok renkli taş ve bakır yaldızlı mozaik, 11,2 x 8,6 x 1,3 cm, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD. Muhtemelen Konstantinopol'de yapılmıştır (The Metropolitan Museum of Art-a).

Resim 14 Bakire Pelagionitissa İkonası (Icon with the Virgin Pelagionitissa), 13. yüzyıl, Ahşap ve kanvas üzerine tempera ve altın karışık malzeme, 99,2 x 67 cm, Aziz Catherine Kutsal Manastırı, Sina, Mısır (The Metropolitan Museum of Art, New York 2004: 352).

Resim 15 Bakire Glykophilousa'nın Mozaik İkonası (Virgin Glykophilousa Mosaic Icon), 13. yüzyıl sonları, 107 x 73,5 cm, Ahşap üzerine cam ve altın mozaik, Hagios Basileios Kilisesi, Triglia, Bithynia, Türkiye. İkona şu anda Yunanistan'da Bizans ve Hristiyan Müzesi'nde bulunmaktadır (Psara, 2014).

Resim 16 Simon Ushakov, Kykkos Bakire Eleousa'sı (Virgin Eleousa of Kykkos), 1668, Ahşap üzerine

tempera, 130 x 76 cm, Tretyakov Devlet Galerisi, Moskova, Rusya. Yunanca olarak "Eleousa Kykkotissa" yazılı olan ikona, Simon Ushakov olarak bilinen Pimin Feodorov tarafından boyanmıştır. Bu ikona, Kıbrıs'ta Kykkos Dağı'ndaki manastırda korunan ve 10. ve 11. yüzyıllarına tarihlenen Meryem ikonasının bir kopyasıdır (The State Tretyakov Gallery-b).

5. Emziren Meryem İkonaları

Antik Yunancada *Galaktotrophousa* olarak adlandırılan ve anne ile oğul arasındaki yakınlığı vurgulayan bu ikonalar, Tanrı ve insanlık arasındaki samimi ilişkinin de bir sembolüdür. İlk örnekleri Konstantinopolis'te yapılan bu Bebek İsa'yı emziren Meryem ikonalarının kompozisyonlarında Meryem bazen tam bazen de yarım figür şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 17, 18). Bu ikonalar da kaynağını kendinden önceki çeşitli uygarlıklardan almıştır. Özellikle Mısır Tanrıçası İsis'in kucığında tuttuğu bebeği Horus'u emzirme sahneleri, bu ikona kategorisinin kaynaklarındandır (Hanson). Sayısız heykeltiği bulunan İsis ve Horus örnekleri dünyanın pek çok müzesine dağılmıştır. Bunlardan biri *İsis Oğlu Horus'u Emziriyor* ismi ile Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 19).

Resim 17 Süt veren Meryem (The Virgin Galaktotrophousa), 15. yüzyıl sonları, Ahşap üzerine tempera ve yaldız, 11,3 x 8,6 cm, Dumbarton Oaks Araştırma Kütüphanesi ve Koleksiyonu, Washington, ABD. İkona, muhtemelen Girit'te yapılmıştır (Hanson).

Resim 18 Süt-Verici Theotokos (Theotokos the Milk-Giver), Hilandar Manastırı, Athos Dağı, Aynaroz (Kostopoulos, 2016).

Resim 19 İsis Oğlu Horus'u Emziriyor (Isis Allaite Son Fils Horus), İ.Ö. 664-332, feldispat heykeltiği, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

II. Sanatta Tekrarlayan Bir Motif Olarak Meryem ve Çocuk Sahneleri

Bizans Dönemi *Meryem ve Çocuk* ikonaları sadece Doğu'da değil aynı zamanda Ortaçağ ve Rönesans döneminde Batı Avrupa'da da, büyük bir etkiye sahip olmuş (Brooks 2001) sanatta sıklıkla tekrar eden bir motif olarak günümüze kadar gelmiştir. Hristiyanlığın yayıldığı tüm coğrafyalarda daha önceki dönemlerde yapılan ikonalarındaki sahnelerin tekrar edilmesinin yanı sıra sanatta artık daha farklı sahnelerle

Meryem ve Çocuk tasvirleri yapılmaya başlanmıştır. Rönesans sanatının öncülerinden ve Bizans geleneğini sürdüren son sanatçılar olarak görülen Cimabue ve Giotto'nun eserleri, Bizans ikonalarına özgü pek çok özelliği barındırsa da Meryem'in oturduğu taht ile kazandırmaya çalıştıkları derinlik etkisi, onları bu geleneğin dışına çıkarmaktadır (Resim 20, 21).

Meryem ve Çocuk motifi, Rönesans sanatının popülerleşen ana motiflerindendir. Bu ana motife ilişkin sanatsal örnekleri, *Filippino Lippi* (Resim 22), *Botticelli* (Resim 23), *Raphaello*, *Leonardo da Vinci* (Resim 24, 30), *Baldovinetti* (Resim 25), *Mantegna* (26), *Bartolomeo Vivarini* (Resim 27), *Rogier van der Weyden* (Resim 28), *Ambrogio Bergognone* (Resim 29), Michelangelo (Resim 31) ve Dürer gibi pek çok Rönesans sanatçısının çalışmasında görmemiz mümkündür. Rönesans sanatı ile birlikte, bu sahnelerin betimlenmesinde bir anne ve bebeğin gerçek hayattan edinilen başka görüntülerinden faydalandığı ve figürlerin aralarındaki ilişkinin, dokunma veya bakışlarla vurgulandığı görülmektedir. Bu tasvirlerde, Meryem ve Çocuk figürlerinin, özellikle izleyicide duygusal tepkiyi artırmak için resim düzleminin önüne yerleştirildiği böylelikle figürlerin izleyici ile yakınlığının artırılmaya çalışıldığı da görülmektedir. Ayrıca bu dönemde sanatçılar eserlerinde, hava ve çizgisel perspektif kullanılarak derinlik etkisini sağlamaktadır ve figürleri genellikle geri plandaki bir manzaranın eşlik ettiği mimari bir ortamda göstermektedir. Bu figürlere bazen de günlük nesnelerin eşlik ettiği görülmektedir (The National Gallery of Australia-a). Sanatçılar, hacim kazandırdıkları figürlere dönemin ideal güzellik anlayışını da yansıtmıştır. İkonalarda gördüğümüz bir bebek veya çocuk görünümünden çok giyimli ve yetişkin insan görünümünde olan İsa figürü, Rönesans sanatçıları ile birlikte yarı çıplak veya çıplak bir bebek/çocuk olarak tasvir edilmeye başlamıştır. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllardan itibaren Meryem, *Cennet Kraliçesi* veya *Mesih'in Gelini* olarak da tasvir edilmeye başlamıştır. Bu tasvirlerde, insanların kurtuluş arayışına aracı olarak ibadet edilen Meryem, ihtişam içinde tacıyla tahtta oturmaktadır. Rönesans döneminde Meryem'in bebeğini emzirme sahnesi de popüler olmuş ve pek çok sanatçı tarafından tasvir edilmiştir. Rogier van der Weyden'in on beşinci yüzyıl ortalarına doğru yaptığı Bakire Meryem'in annelik rolünü vurgulayan ve yücelten *Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk* sahnesinde Meryem bebeğini emzirmektedir (Resim 28). Veyden'in, Meryem ve Çocuk'u Gotik bir kilise portalının nişi içinde otururken gösterdiği bu resmi, aynı zamanda hem *Cennetin Kraliçesi* hem *Emziren Meryem* hem de Meryem'in parmağındaki yüzükten ötürü bir *Mesih'in Gelini* sahnesidir. Farklı ikonografi kategorilerini birleştirerek özgün bir yorum sunan Weyden, nişi çevreleyen geleneksel dekoratif süslemelerde ise Eski ve Yeni Ahit'ten çeşitli sahnelerini resmine eklemiştir (Borobia). Emziren bir annenin jestlerinin görülebileceği bu türden sahnelerde çocuğunu kollarında emzirmesi gösterilerek Meryem'in annelik rolü vurgulanmaktadır. Ortaçağ sonlarında popüler olmaya

başlayan bu tema, Rönesans döneminin de en popüler temalardan biri olmuştur (Ward). *Jan van Eyck, Ambrogio Bergognone, Giuliano Bugiardini, Adriaen Isenbrandt, Gerard David, Jan Provost, Jean Fouquet, Carlo Crivelli ve Leonardo da Vinci* (Resim 30) gibi çok sayıda Rönesans dönemi sanatçısının çalışmalarında tekrarlayan bu temayı görmemiz mümkündür. Emziren Meryem sahnesi sadece sanatçılar arasında değil ayrıca bu dönemdeki çeşitli ikona okullarında da popüler olmuştur. Bu sahneyi, sanatçıların tablolarının ve duvar resimlerinin yanı sıra dinsel mekânlarda da görebiliriz. Mısır'da, 1725'lerde yapılmış olan Sakkara'daki Qibel Şapeli kazılarında ortaya çıkarılmış olan fresko, bu sahnenin dinsel bir mekânda kullanımına örnektir.

Resim 20 Cenni di Pepe Cimabue, *Tahtta Oturan Bakire ve Bebek Altı Melek ile (La Vierge et l'Enfant Entourés de Six Anges)*, 1280, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf, Vildan Işık'a aittir, 2017).

Resim 21 Giotto, *Meryem ve Çocuk (Madonna and Child)*, yaklaşık 1310-1315, Kavak panel üzerine tempera, 85,4 x 61,8 cm, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, ABD (The National Gallery of Art-c).

Resim 22 Filippino Lippi, *Meryem ve Çocuk (Madonna and Child)*, yaklaşık 1483-84, Ahşap üzerine tempera, yağlıboya ve altın, 81,3 x 59,7 cm, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD (The Metropolitan Museum-b). Lippi, Meryem'in mantosundaki canlı mavi için en iyi kalite ultramarin kullanmıştır. Bu, Afganistan'dan ithal lapis lazuliden yani lacivert taşından elde edilen bir boyadır ve o dönemlerde çok pahalıdır (Thomas 2010).

Resim 23 Botticelli, *Bakire ve Çocuk, Çocuk Vaftizci Yahya ile (La Vierge et l'Enfant avec Saint Jean-Baptiste Enfant)*, 1470-1475, Tuval üzerine yağlıboya, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Resim 24 Leonardo da Vinci, *Azize Anna, Bakire ve Kuzu ile Oynayan Çocuk* (*Sainte Anne, la Vierge et l'Enfant jouant avec un agneau*), 1503 – 1519, Tuval üzerine yağlıboya, 16,8 x 13 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Resim 25 Baldovinetti, *Bakire ve Bebek* (*La Vierge et l'Enfant*), 1464, Tuval üzerine yağlıboya, 106 x 75 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Resim 26 Mantegna, *Zafer Madonnası* (*Madonna della Vittoria*), 1495-1496, Tuval üzerine tempera, 280 x 166 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf, Vildan Işık'a aittir, 2017).

Resim 27 Bartolomeo Vivarini, *Bebeği Emziren Bakire* (*La Vierge Allaitant l'Enfant*), 1450-1455, Ahşap üzerine yağlıboya, 55 x 37 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Resim 28 Rogier van der Weyden, *Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk* (*The Virgin and Child Enthroned*), yaklaşık 1433, Panel üzerine yağlıboya, 15,8 x 11,4 cm, Thyssen-Bornemisza Müzesi, Madrid, İspanya (Museo Thyssen-Bornemisza).

Resim 29 Ambrogio Bergognone, *Emziren Madonna* [*Madonna Lactans* (*Our Lady Nursing, Madonna del Latte*)], yaklaşık 1485, Ahşap panel üzerine yağlıboya, 61,6 x 44,6 cm, Avustralya Ulusal Galerisi, Canberra, Avustralya (The National Gallery of Australia-b).

Resim 30 Leonardo da Vinci, *Madonna ve Çocuk* (*Emziren Madonna*) [*Madonna and the Child* (*The Litta Madonna*)], 1490-1491, Hermitage Müzesi, St. Petersburg, Rusya (The State Hermitage Museum-b).

Rönesans'ın ardından, sanat tarihsel süreç içinde, Meryem ve Çocuk temasının sanatta popülerliği zamanla azalmaya başlasa da bu tema farklılaşarak sanattaki varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Yapıtlarında, yapıldığı dönemin sanat anlayışının yanı sıra sanatçının kişisel üslup ve yorumunu da görmemiz mümkündür.

Örneğin bu tema üzerinden El Greco'nun (Resim 32) çalışmalarında Maniyerizm'i ya da Rembrandt (Resim 33) ve Murillo'nun çalışmalarında Barok dönem özelliklerini görebiliriz. Murillo'nun 1670'te yapmış olduğu *Bakire ve Çocuk* isimli tablosunda (Resim 34), sanatçı, bebeğin dikkatini, anlık olarak anneden saptırmış ve bakışlarını izleyiciye kaydırmıştır. Bu tema artık yıpranmaya başlamış bir tema olsa da Murillo'nun Meryem ve Çocuk resimleri ile o dönemlerde popülerlik kazanmasının sebebi, onun resimlerini, samimiyet ve sevimlilikle donatma yeteneğinden kaynaklanmaktadır (The Metropolitan Museum of Art).

Resim 31 Michelangelo, *Meryem ve Çocuk (Madonna and Child)*, 1525, Kâğıt üzerine eskiz (Rome Reports 2009).

Resim 32 El Greco (Domenikos Theotokopoulos), *Meryem ve Çocuk Azize Martina ve Azize Agnes ile (Madonna and Child with Saint Martina and Saint Agnes)*, 1597/1599, Tuval üzerine yağlıboya, 193,5 x 103 cm, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, ABD (National Gallery of Art-d).

Resim 33 Rembrandt van Rijn, *Bulutlar İçinde Bakire ve Çocuk (The Virgin and Child in the Clouds)*, 1641, Kuru kazıma gravür, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD (The Metropolitan Museum of Art-a).

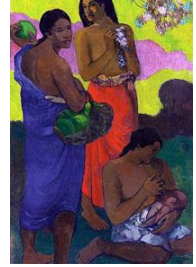
Resim 34 Bartolomé Estebán Murillo, *Meryem ve Çocuk (Virgin and Child)*, yaklaşık 1670-72, Tuval üzerine yağlıboya, 165,7 x 109,2 cm, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD (The Metropolitan Museum of Art-c).

Meryem ve Çocuk motifi, Modernizm içindeki farklı sanat akımlarında da kendine yer bulmuş ve dönemin pek çok sanatçısının yapıtlarında da kendini göstermiştir. Örneğin Gauguin'in 1891 yılında yaptığı *Selam Meryem* (Resim 35) ve Dalí'nin 1949 yılında yaptığı *Port Lligat Madonnası* (Resim 36) isimli resimleri farklı Modern Sanat akımlarının bu temayı yansıtan örnekleri arasındadır. Her iki sanatçı da resimlerinde çevrelerindeki kişileri model olarak kullanmıştır. Gauguin yaşamaya başladığı Tahiti'den yörenin kadınlarını model olarak kullanırken Dalí, Meryem için eşi Gala'yı, Çocuk İsa figürü için de balıkçı komşusunun çocuğunu model olarak kullanmıştır (Pasero 2006). Bu modeller, idealize edilmemiş bir güzellikle resme aktarılmıştır ve bu yapıtlar hem farklı Modern Sanat akımlarının özelliklerini hem de sanatçıların kendi özelliklerini yansıtmaktadır. Benzer örnekleri Picasso'nun

çalışmalarında da görebiliriz. Picasso da model olarak yakın çevresini kullanmıştır. Çalışmalarının isimlerinin ise *Meryem ve Çocuk* değil de *Anne ve Çocuk* olması da özellikle dikkat çekicidir. Çünkü bu isimlendirme, hem ikonik bir temaya atıfta bulunmakta hem de dünyevi ve sanatsal bir anlatımı ifade etmektedir. Picasso'nun farklı dönemlerini yansıtan çok sayıdaki bu çalışmalarından biri 1901 tarihli din ve yoksulluk temalarını birleştirdiği *Anne ve Çocuk* resmi (Resim 37). Sanatçının Mavi Dönemi'nin özelliklerini taşıyan bu resimdeki ağır duygusal bir sorumluluk taşıyıcı gibi eğilmiş kadın/anne figürü, sanatçının bu dönemde yapmış olduğu diğer kadın figürlerinde de görülen ortak bir karaktere sahiptir. Picasso'nun Kübist dönemine ait bir örnek ise Ayrıca abartılı şekilde büyütülmüş eller ve uzun, sivrileşen parmaklar da 1896 yılında Madrid'te incelediği 16. yüzyıl İspanyol ustası El Greco'yu andırmaktadır (pablopicasso.org). Geçmiş yüzyıllardaki popülerliği olmasa da Meryem ve Çocuk motifinin, farklı modern sanat akımları içinde ağırlıklı olarak günlük yaşam sahneleri şeklinde ele alınan bir motife dönüştüğünü söylemek mümkündür. Örneğin Gauguin'in üç kadın figürünün yer aldığı *Annelik* (Resim 38) isimli resmi de tıpkı Picasso'nun benzer temadaki çalışmaları gibi bir yandan günlük yaşam karelerinden bir sahneyi gösterirken bir yandan da ikonik bir temaya atıfta bulunmaktadır. Bu tema, Rönesans'ta popüler olan idealleştirilmiş *Emziren Meryem* sahnesidir. Gauguin'in resmi ise, izleyiciye idealize edilmemiş, yerli halkın günlük sıradan hayatındaki bir kare üzerinden *emziren bir anneyi* sunmaktadır. Diğer Meryem resimlerinde Meryem'in kıyafetlerinde kullanılan kırmızı ve mavi renkleri ise Gauguin, ayakta duran diğer iki kadın figürünün üzerindeki kıyafetlerde kullanmıştır. Katolik Kilisesi'nin etkisi altında yaşayan ve Tahiti'de geleneksel Batılı toplumun hoş karşılamadığı şehvetli bir özgürlüğü keşfeden sanatçı 1902'de şöyle yazmıştır:

(...) annelerimiz, kızlarımız, kız kardeşlerimiz tüm kadınların yaşamlarını kazanma hakkı vardır. Seçtiği herkesi sevmeye hakkı var. Vücudunu, güzelliğini elden çıkarmak hakkına sahiptir. Bir rahip ve noter göndermek zorunda kalmadan çocuğu doğurma ve onu yetiştirme hakkı vardır. Kendisini yalnızca evlilik içinde (Kilisenin komutasında olduğu gibi) satan ve dolayısıyla kendisini ezen herkes karşısında tükenme hakkına sahip kadın kadar saygı görme hakkına sahiptir (Sothebys 2004).

Hristiyan imgelerinin yeniden yorumlanması olarak ifade edilebileceğimiz bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür. Meryem ve Çocuk motifinin farklı sanat akımlarındaki bu türden modern yorumları, dönemin fikir, düşünce, din ve sanat anlayışındaki değişimlerin göstergesi niteliğindedir.

Resim 35 Paul Gauguin, *Ia Orana Maria (Selam Meryem)* [*Ia Orana Maria (Hail Mary)*], 1891, Tuval üzerine yağlıboya, 113,7 x 87,6 cm, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD (The Metropolitan Museum-d).

Resim 36 Salvador Dalí, *Port Lligat Madonnası (The Madonna of Port Lligat)*, 1949, Tuval üzerine yağlıboya, 49,53 x 38,1 cm (Pasero 2006).

Resim 37 Pablo Picasso, *Anne ve Çocuk (Mother and Child)*, 1901, (pablopicasso.org).

Resim 38 Paul Gauguin'in *Annelik II (Maternidad II)* isimli, 1848 – 1903 tarihleri arasında çuval bezi üzerine yağlıboya, olarak yaptığı 94,6 x 61 cm ebatlarındaki bu resmi, 2004 yılında New York'ta Sothebys Müzayedesi'nde 30.7 milyon Euro'ya satılmıştır (Sothebys 2004 ; Celis 2004).

Meryem ve Çocuk motifinin Postmodern örneklerini ise Max Ernst, Cindy Sherman ve Damian Hirst'ün çalışmalarında görmemiz mümkündür. İlk örnek, Max Ernst'e aittir. Ernst, ilkin Dada daha sonra Sürrealist hareketin üyesi olarak Modern Sanat akımları içinde değerlendirilse de sanatçının 1926 yılına tarihlenen *Üç Şahit Önünde -Andre Breton, Paul Eluard ve Ressamın Kendisi- Çocuk İsa'yı Döven Meryem* isimli resmi (Resim 39), Postmodern ifadenin ilk örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rönesans resimlerindeki gibi piramidal bir kompozisyon kullanan Ernst, bu resminde, Meryem'i, dizine sırtüstü yatırdığı çıplak Çocuk İsa'yı tokatlar halde, hayal kırıklığına uğramış, sinirli ve dünyevi bir kadın olarak resmetmiştir. Çocuk İsa'nın başındaki kutsallığı sembolize eden halesi ise bu esnada yere, Meryem'in ayaklarının dibine düşmüştür. Resmin geri planında ise bir pencereden olayı izleyen üç kişi -Andre Breton, Paul Eluard ve ressamın kendisi- duruma şahitlik etmektedir. Ernst'in 1. Dünya Savaşı sonrası, provokasyona açık olan bu çalışması, yapıldığı 1926 yılından yaklaşık iki yıl sonra skandala sebep olmuştur. Çünkü çalışmada, İsa'nın yaşamının Hristiyanlıktaki tanımı hicvedilmektedir (Ruhrberg 2000: 123). Sanatçı, bu çalışması ile Batı sanat tarihinin Kutsal Bakire Meryem ve Mesih Çocuk tasvirlerinin yaygınlaşmasını tartışırken aynı zamanda hem kendi Katolik inancını, hem de Hristiyanlığın annesi Meryem'i altüst etmiştir. Hristiyanlığa ve çağdaş değerlere yapılan bir saldırı olarak nitelendirilen bu resimde, Ernst, keskin bir mizahi anlatımla dine küfretmektedir. Ernst'in tablosundaki bu alaycı mizah ve provokasyon da kaçınılmaz olarak tartışmalara sebep olmuştur (The Art History Modern Art Insight). Postmodern ifadenin diğer bir örneğini ise Cindy

Sherman'ın 1989-1990 yıllarındaki otuz beş fotoğraftan oluşan *Tarih Portresi* (*History Portrait*) serisindeki bazı çalışmalarında görebiliriz (Resim 40 a, b). Avrupalı eski ustaların başyapıtlarıyla Postmodern bilinci harmanladığı bu seriyi, o dönemdeki eşi Fransız film yapımcısı Michel Auder ile birlikte oluşturan Sherman, çalışmalarını yaparken Roma'da yaşadığını ancak oradaki kilise ve müzelere hiç gitmediğini ve bu seri için kullandığı görselleri de reproduksiyonlardan ve kitaplardan çıkardığını söylemektedir. Sanatçı ayrıca herhangi biri tarafından herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde, yeniden üretilebilir ve görülebilir olmasından ötürü fotoğrafa kavramsal olarak ayrı bir değer verdiğini de belirtmektedir. Sherman, bu serisinde, on beşinci yüzyılda İtalya'da moda olan *Meryem'in Laktasyonu* veya *Emziren Meryem* gibi isimlerle bilinen sahnelerden referansla yaptığı çalışmalara da yer vermiştir. Sherman, diğer pek çok çalışmasında olduğu gibi bunlarda da kendini model olarak kullanmıştır (Cloutier-Blizzard 2007). Serideki #223, annelik hassasiyetini öven tipik bir Meryem ve Çocuk sahnesi gibi görünse de izleyici özgün ayrıntılara dikkat edince öyle olmadığını fark etmektedir. Abartılı makyajın yanı sıra kasıtlı olarak beceriksizce eklenmiş lastik göğüs, bütün bir Batı sanat tarihindeki bu türden sahnelere yönelik doğrudan bir eleştiridir. Rönesans resminde gördüğümüz *chiaroscuro*'nun yani ışık-gölge oyununun, berrak bir fotoğraf netliği ile oluşturulduğu bu çalışmada, anne ile çocuk arasındaki sevecenlik tasvirinin yerini, plastik bir göğüsten besin arayan plastik bir bebek almıştır. Bu absürt ilişki, bazı Rönesans tasvirlerinde görülen Meryem ve Çocuk'un idealleştirilmesine yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Sherman, kostümlerdeki özensiz dikişleri gizlemek yerine onları daha da görünür kılarak kostümlerle de muzipçe eğlenmektedir. Sherman, bu fotoğraf performansı ile aynı zamanda fotoğraf tarihi boyunca süren sanat-fotoğraf tartışmalarına da çağdaş bir yorum sunmuştur (Hinderliter 2004).

Resim 39 Max Ernst, *Üç Şahit Önünde- Andre Breton, Paul Eluard ve Ressamın Kendisi - Çocuk İsa'yı Döven Meryem* (*The Virgin Spanking the Christ Child before Three Witnesses: Andre Breton, Paul Eluard, and the Painter*), 1926, Tuval üzerine yağlıboya, 196 x 130 cm, Ludwig Müzesi, Köln, Almanya (Highbrow).

Resim 40 a, b Cindy Sherman, *Tarih Portresi* (*History Portrait*) serisinden **a.** *İsimless* #216, 1989 **b.** *İsimless* #223, 1990, Modern Sanat Müzesi – MOMA, New York, ABD (The Museum of Modern Art-b).

Postmodern ifadenin önemli bir örneğini de Damian Hirst'ün 1990'larda yaptığı *Bölünmüş Anne ve Çocuk* isimli çalışmasında görebiliriz (Resim 41 a, b). Hirst, Meryem ve Çocuk temasını sıra dışı bir anlatımla ele aldığı bu çalışmasında gerçek bir inek ve buzağı kullanmıştır. Bütün olarak dondurularak ikiye bölünen hayvanlar, formaldehit dolu cam duvarları olan dört büyük tanka yerleştirilmiştir. Camdan birer vitrin görünümündeki bu tankların arasında, izleyicilerin yürüyebilecekleri ve hayvanların iç kısımlarını görebilecekleri kadar da boşluk bırakılmıştır. Bu çalışmasını, ilk kez 1993 yılında Venedik Bienali'nde sergileyen Hirst, Tate Modern'in 2007'deki Tate Britain'de yapılan Turner Ödül Töreni'nde sergilenmek üzere bir kopyasını daha hazırlamıştır. Sanatçının çalışmasında, klasik Minimalist heykelin saf, temiz çizgisi ile Bacon'ın bağırsakları çıkarılmış etle olan rahatsız edici portresinin (Resim 42) bir karışımı görülmektedir (Tate Modern). Ayrıca Hirst'ün bu çalışmasında inek ve buzağıyı kullanması, Mısır'ın önemli Tanrıçası İsis'in sembollerinden birinin de inek olması bakımından, bize yine İsis ve Horus'u çağrıştırmaktadır.

Resim 41 a, b Damian Hirst, *Anne ve Çocuk (Bölünmüş)* [*Mother and Child (Divided)*], 1993 **a.** İki parça inek'in her biri: 190 x 322,5 x 109 cm, **İki parça buzağı'nın her biri:** 102,9 x 168,9 x 62,5 cm, **b.** Çalışmadan detay görünüm. Astrup Fearnley Müzesi, Oslo, Norveç (Hirst).

Resim 42 Francis Bacon'ın bağırsakları çıkarılmış ve ikiye bölünmüş hayvanla, John Deakin tarafından, 1952 yılında çekilen fotoğrafı (Quinn, 2014).

Sonuç

Antik Mısır kültüründen beslenerek zaman içinde sanat alanına da dâhil olan Bizans ikonaları, kendine özgü görsel bir kültür oluşturmuştur. Bu görsel kültür içinde Meryem ve Çocuk motifinin, Hristiyan ikonografisindeki en önemli ana motiflerinden biri olduğu görülmektedir. Etkili bir iletişim aracı da olan ikonalar, din dışı sanatta da önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışma göstermektedir ki; Hristiyan ikonografisi, birçok kültürü içine alan ve etkilerini yüzlerce yıl boyunca farklı coğrafyalarda devam ettiren önemli bir görsel iletişim aracıdır. Bunda din ile sanatın; konu, kavramsallaştırma, kullanım ve temsil etmede birbiriyle iç içe geçmiş olduğu verilen örneklerden anlaşılmaktadır. Hristiyan ikonografisi içindeki en önemli ana

motiflerden biri olan Meryem ve Çocuk motifinin, dönemin ideolojine, felsefesine, sanat anlayışına ve teknolojisine göre zaman içinde değiştiğini ve toplumsal ve kişisel belleğin göstergesi olarak halen sanatta varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

ALLEN, William. “Virgin (Theotokos) and Child between Saints Theodore and George”, *Khan Academy*, <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/early-europe-and-colonial-americas/medieval-europe-islamic-world/a/virgin-theotokos-and-child-between-saints-theodore-and-george>.

ANDERSON, Jaynie. “Jacobello Antonello - Madonna and Child”, *The National Gallery of Art*, <http://nga.gov.au/exhibition/renaissance/Default.cfm?IRN=202358&BioArtistIRN=37001&MnuID=3&GalID=2&ViewID=2>

ATCHISON, Bob. “Constantine - Justinian - Theotokos - Christ Child - Mosaic from the Vestibule of Hagia Sophia”, This text is taken and edited from “The Mosaics of St. Sophia at Istanbul, Second Preliminary Report Work Done in 1933 and 1934” by Thomas Whittemore, which was published in 1936. <https://www.pallasweb.com/deesis/constantine-justinian-hagia-sophia.html>.

Ayasofya Müzesi. “Apsis Mozaği”, <http://ayasofyamuzesi.gov.tr/tr/mozapsis-mozai%C4%9Fi>.

BOBROV, Yuri. (2008). “The British Museum Collection”, *A catalogue of the Russian icons in the British Museum*, https://www.britishmuseum.org/research/publications/online_research_catalogues/russian_icons/catalogue_of_russian_icons/the_british_museum_collection/british_museum_collection_3.aspx.

BOROBIA, Mar. “Rogier van der Weyden The Virgin and Child Enthroned”, *Museo Thyssen – Bornemisza*, http://www.museothyssen.org/en/thyssen/ficha_obra/55.

BROOKS, Sarah. (2001). “Icons and Iconoclasm in Byzantium”, *The Metropolitan Museum of Art*, New York, USA. James Madison University, originally published October 2001, last revised August 2009, http://www.metmuseum.org/toah/hd/icon/hd_icon.htm.

CELIS, Barbara. (2004). “Gauguin bate su r  cord con 'Maternidad II', vendida por 30,7 millones de euros”, *Elpais*, http://elpais.com/diario/2004/11/06/cultura/1099695602_850215.html.

CHATZIDAKIS, Nano. (2004). “Konstantinopolis’in İkonaları”, Konferans tarihi: 25 Kasım 2004, *Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Konferanslar Dizisi: Bizans Yapılar Meydanlar Yařamlar*, (Institut Français d’Etudes Anatoliennes - IFEA) (Ocak 2004-Haziran 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen konferanslar), IFEA/Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, <http://books.openedition.org/ifeagd/1698>.

CLOUTIER-BLAZZARD, Kimberlee A. (2007). “Cindy Sherman: Her “History Portrait” Series as Post-Modern Parody”, *Bread and Circus*, <https://breadandcircusnetwork.wordpress.com/2007/07/29/cindy-sherman-her-%E2%80%99Chistory-portrait%E2%80%99D-series-as-post-modern-parody/>.

CRANDALE, Max (2009). “Kariye Camii is the best sample we have of late Byzantine art”, <https://www.Khoramuseum.com/articles/kariye-camii-is-the-best-sample-we-have-of-late-byzantine-art/>.

DELIMONT, Danita. “Byzantine Icon of The Virgin and Child Pelagonitissa”, <http://www.gettyimages.com/detail/photo/byzantine-icon-of-the-virgin-and-child-high-res-stock-photography/102522328>.

DESROCHERS, Samantha. (2011). “Holy Image, Sacred Presence: Russian Icons 1500 – 1900”, University of Wisconsin, <http://arthistory.wisc.edu/exhibitions/icons/37-1-3.html>.

HANSON, J. “The Virgin Galaktotrophousa”, *Dumbarton Oaks Museum, Research Library and Collection*, <http://museum.doaks.org/Obj35992?sid=28&x=31518>.

HINDERLITER, Beth. (2004). “The Multiple Worlds Of Cindy Sherman’s History Portraits”, National Gallery of Victoria Publications, *NGV Art Journal* 44, <http://www.ngv.vic.gov.au/essay/the-multiple-worlds-of-cindy-shermans-history-portraits-2/>.

HIRST, Damian. “Mother and Child (Divided), 1993”, <http://www.damienhirst.com/mother-and-child-divided-1>.

Highbrow. “Max Ernst”, <http://gohighbrow.com/max-ernst/>.

Kariye Müzesi, “ Hodegetria (Yol Gösterici) Meryemi”,
http://kariye.muze.gov.tr/tr/muze/eserler/naostaki-mozaikli-sahneler/hodegetria-yol-gosterici-meryemi_25.html.

KOSTOPOULOS, Nick. (2016). “Icons of the Theotokos: The “Milk-Giver” of the Hilandar Monastery on Mt. Athos”, Πεμπτουσία,
<http://pemptousia.com/2016/10/icons-of-the-theotokos-the-milk-giver-of-the-hilandar-monastery-on-mt-athos/>.

MANGO, Cyril - Ernest J. W. Hawkins. “The Apse Mosaics of St. Sophia at Istanbul. Report on Work Carried out in 1964”,
<https://www.pallasweb.com/deesis/virgin-and-child-hagia-sophia.html>.

Museo Thyssen-Bornemisza. “Rogier van der Weyden - The Virgin and Child Enthroned”, Thyssen-Bornemisza Collection,
http://www.museothyssen.org/en/thyssen/ficha_obra/55.

OUSTERHOUT, Robert G. (2015). “Konstantinopolis’te Su ve Şifa Mimari Kalıntıları Okumak”, *Pera Müzesi*. 10 Şubat – 26 Nisan 2015 tarihleri arasında Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi’nde açılan “Hayat Kısa, Sanat Uzun: Bizans’ta Şifa Sanatı” sergisi için hazırlanmış katalog.

QUINN, Anthony. (2014). “Under the Influence: John Deakin, Photography and the Lure of Soho by Robin Muir”, *The Guardian*, 22 May,
<https://www.theguardian.com/books/2014/may/22/under-the-influence-john-deacon-soho-review>.

pablopicasso.org. “Mother and Child, 1901 by Pablo Picasso”,
<http://www.pablopicasso.org/images/paintings/mother-and-child.jpg>.

PASERO, Anne. (2006). “Salvador Dali, Madonna at Port Lligat, 1949”, *Haggerty Museum of Art, Marquette University*, pp. 44-45.
<http://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1>.

Rome Reports. (2009). “Michelangelo's Madonna and Child in Rome for Christmas”, *Rome Reports in English*,
https://www.youtube.com/watch?v=sTeqh3_Hkek.

RUHRBERG, Karl. (2000). “The Face of The Century”, *Art of the 20th Century, Part I*, Authors: Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, Edited by Ingo. F. Walther, Printed in Spain, Taschen GmbH.

Sothebys. (2004). "Paul Gauguin Maternité (II)", *e-catalogue: Impressionist & Modern Art, Part One*,
<http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/lot.15.html/2004/impressionist-modern-art-part-one-n08022>.

Tate Modern. "Mother and Child (Divided) exhibition copy 2007 (original 1993)",
<http://www.tate.org.uk/art/artworks/hirst-mother-and-child-divided-t12751>.

The Ashmolean Museum. "Post-Byzantine Artist (17th century) Icon of The Virgin Blachernitissa",
<http://www.ashmolean.org/ash/objects/makedetail.php?pmu=730&mu=732>y=qsea&sec=&dtm=15&sfn=Artist%20Sort,Title&cpa=1&rpos=0&key=AN1869.14>.

The Art History Modern Art Insight. "Max Ernst - The Virgin Spanking the Christ Child Before Three Witnesses: Andre Breton, Paul Eluard, and the Painter (1926)",
<http://www.theartstory.org/artist-ernst-max-artworks.htm>.

The British Museum. "Isis",
<http://www.ancientegypt.co.uk/gods/explore/main.html>.

The Byzantine and Christian Museum.
a- "Theotokos Glykophilousa ("Episkepsis")",
<http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.exhibit&id=44>.
b- "Collections / Icons and Wood-Carvings",
<http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.collections&c=9>.

The Library of Trinity College Dublin. "The Book of Kells",
<https://www.tcd.ie/library/manuscripts/book-of-kells.php>.

The Metropolitan Museum of Art.
a- "Portable Icon with the Virgin Eleousa",
<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/2008.352/>.
b- "Filippino Lippi - Madonna and Child",
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/436892>.
c- "Bartolomé Estebán Murillo - Virgin and Child",
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/437175>.
d- "Paul Gauguin - Ia Orana Maria (Hail Mary)",
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/438821>.

The Museum of Modern Art.

a- “Rembrandt van Rijn - The Virgin and Child in the Clouds”,
<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/391684>.

b- “Cindy Sherman”,
<https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2012/cindysherman/gallery/7/#/9/untilled-223-1990/>

The Metropolitan Museum of Art. (2004). “Byzantium: Faith and Power (1261-1557)”, Edited by Helen C. Evans, *Yale University Press*, New Haven and London.

The Museum of Byzantine Culture Thessaloniki. “Virgin Dexiokratousa (holding Christ with her right hand)”, <http://www.mbp.gr/en/object/virgin-dexiokratousa-holding-christ-her-right-hand>.

The National Gallery of Art.

a- “The Virgin Hodegetria and the Man of Sorrows”,
<http://www.nga.gov/content/ngaweb/features/byzantine/virginmanofsorrows.html>.

b- “Enthroned Madonna and Child - NGA Online Editions: Italian Paintings 13th and 14th Centuries”, <http://www.nga.gov/content/ngaweb/Collection/art-object-page.37004.html>.

c- “Giotto - Madonna and Child - NGA Online Editions: Italian Paintings 13th and 14th Centuries”, <http://www.nga.gov/content/ngaweb/Collection/art-object-page.397.html>.

d- “El Greco - Madonna and Child with Saint Martina and Saint Agnes”,
<http://www.nga.gov/content/ngaweb/Collection/art-object-page.1165.html>.

The National Gallery of Australia.

a- “Madonna & Child”,
<http://nga.gov.au/exhibition/renaissance/default.cfm?MnuID=3&GalID=2>.

b- “Ambrogio Bergognone - Madonna Lactans (Our Lady Nursing, Madonna del Latte)”,<http://nga.gov.au/exhibition/renaissance/Default.cfm?IRN=202388&BioArtistIRN=37025&MnuID=3&GalID=2&ViewID=2>.

The Sergiev-Posad Museum. “Icons of the 14th – 17th cc.”, http://old.museum-sp.ru/Ecoll_icon3.html.

The State Hermitage Museum.

a- “Statue of Enthroned Isis with Horus on her Laps”,
<https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digitalcollection/06.+Sculpture/82968/?lng=>.

b- "The Acquisition of Leonardo da Vinci's "Madonna and Child" ("The Litta Madonna")", <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/explore/history/historical-article/1850/Madonna+Litta/?lng=en>.

The State Tretyakov Gallery.

a- "Unknown Icon Painter, Early 12th century - Our Lady of Vladimir", http://www.tretykovgallery.ru/en/collection/_show/image/_id/2216.

b- "Simon Ushakov, Virgin Eleousa of Kykkos", http://www.tretykovgallery.ru/en/collection/_show/image/_id/2931#.

THOMAS, Karen. (2010). "Madonna and Child", *The Metropolitan Museum of Art*, <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/436892>.

VON VEH, Karen Elaine. (2011). "Transgressive Christian Iconography In Post-Apartheid South African Art", *Rhodes University*, Thesis of the degree of Doctor of Philosophy, <http://www.christinedixie.co.za/assets/karenvonveh.pdf>.

WARD, Lucina. "Ambrogio Bergognone - Madonna Lactans", *The National Gallery of Art*, <http://nga.gov.au/exhibition/renaissance/Default.cfm?IRN=202388&BioArtistIRN=37025&MnuID=3&GalID=2&ViewID=2>

WERNER, Martin. (1972). "The Madonna and Child Miniature in the Book of Kells: Part I", *The Art Bulletin*, Vol. 54, No.1, pp. 1-23, https://www.jstor.org/stable/3048928?seq=1#page_scan_tab_contents.

WHITTEMORE, Thomas. (1942). "The Mosaics of Hagia Sophia at Istanbul, Third Preliminary Report Work Done in 1935-1938", <https://www.pallasweb.com/deesis/john-eirene-alexis-hagia-sophia.html>.